

Over de apocope der -n in het Middelnederlands (Vlaams en Brabants)

door Dr A. VAN LOEY

Het doel van dit opstel is een aanvulling, wat het mnl. (Vlaams en Brabants) betreft, op het opstel van A. R. HOL, *De n na de toonloze vocaal in werkwoordsvormen* in deze *Handelingen* verschenen (XXI, 1947, blz. 237 vv., inz. 252-257).

Ik heb ca. 800 blzz. uit Westvl. keuren tot ca. 1340 geëxcerpeerd, daarbij nog een honderdtal W.- en O.-VI. oorkonden en enkele Oostvl. keuren; op Brabants taalgebied (d. i. Brussel, Mechelen, Antwerpen) een 220 blz. uit ambtelijke teksten en ruim een honderdtal oorkonden tot ca. 1400.

Enkele afkortingen :

Drap. : G. ESPINAS et HENRI PIRENNE, *Recueil de documents relatifs à l'Histoire de l'Industrie drapière en Flandre*. Bruxelles, Acad. r. de Belgique, dl. I en II, 1906-.

G. E. : J. BOLSÉE, *La Grande Enquête de 1389 en Brabant*. Textes publiés sous les auspices de la Commission royale d'Histoire. Bruxelles, 1929.

Gent. Stadsfin. : H. VAN WERVEKE, *De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*. Brussel, 1934 (Kon. Acad. van België).

Ieper : G. DES MAREZ et E. DE SAGHER, *Comptes de la Ville d'Ypres de 1267 à 1329*. Bruxelles, Acad. r. de Belgique, Comm. r. d'Histoire, t. II, 1913.

K. A. : Kerkelijk Archief, Staatsarchief te Brussel.

Martens : MINA MARTENS, *Actes relatifs à l'Administration des revenus domaniaux du Duc de Brabant (1271-1408)*. Bruxelles, 1943 (Acad. r. de Belgique, Comm. r. d'Histoire).

OMO : H. OBREEN en A. VAN LOEY, *De oudste middelnederlandsche oorkonden*. Versl. en Mededeel. Kon. Vlaamsche Academie, 1934, blz. 329-417.

O. O. : Archief van de Openbare Onderstand.

Rikelike : *Het Memoriaal van Simon de Rikelike*, vrijlaat te St.-Pieters-op-den-dijk, 1323-1336, uitg. door Jos. DE SMET. Bruxelles, 1936 (Kon. Comm. voor Gesch.).

Usuriers : J. BOLSÉE, *Une enquête sur les usuriers dans l'ammannie de Bruxelles en 1393* (Bulletin de la Commission royale d'Histoire, Bruxelles, t. CII, 1937, pp. 141-210).

Veete : F. BLOCKMANS, *Een patricische veete te Gent op het eind der XIII^{de} eeuw* (Brussel, Bull. Comm. r. d'Histoire, t. XCIX, 1935, pp. 573-692).

Bij de ordening van het materiaal schakel ik uit gevallen als *quamese*, *blieue si*, *sulsi*, voorts onverbogen participia praesentis als *in winnende lande* (vgl. de talrijke voorbeelden bij W. L. VAN HELTEN, *Mnl. Spraakk.*, § 311), vormen als *alle denghenen* (ib., § 374 b), relatief pron. *die* (ib., § 364 e, 352); bijwoorden of voorzetsels *ieghe*, *tusche*, *binne*, *bute*, alsook *me* „men”.

Vooreerst dan het materiaal uit Vlaanderen.

Bij de **werkwoorden** vinden we :

I n f. : Gent 1260 (OMO p. 363, n° 6) *zoude de vercoepinghe blieue goed*; Brugge 1284 *me soud verwasche om den zelven loon* (Drap. I, 434, 21), 1294 (ib. 503, 19) *dat hiet* (= hij 't) *doe bartoude*; *ende...*; Brugge 1325 (Rikelike, p. 5) *die sullen si ghemene ghelde*; *soe moeste elc andren scadeloos houde die 't niet ne golde*; Gent 1306 (Veete, 669, 34) *dat hen mach hem niet te goede werde no helpen*; —

P r a e s. p l u r. : Brugge 1269 (OMO n° 29, r. 8, p. 404) *Vort quamen vor ons Clais dykre ende maria zyn wyf. ende gauen wettelike ghifte. ende halmets hem ende wedde te wette*

te warne ; Brugge 1278 (O. O. Pott. 37) *van desen sticken dat sie vast bliue & ghestade* ; —

Praet. plur. : Brugge 24-3-1271 (O. O. St. Jan 51) *dat zie (pl.) ... hadde verchocht* ; Brugge 1277 (Drap. I, 355, 25) *er si ghewardurd waren ende dorslegen ware metten warduerijzere* ; Brugge 1325 (Rikelike 66, 132) : *als wi rekende te Jans van Poele ; wi rekende.* (de zin is uit) ; —

Part. praet. : Gent 1269 (OMO 406, n° 30, 12) *gheanghe hare zeghele* ; Zomergem 1277 (O. O. St. Jan 64) *dese lettren waren gigeue int jar* ; Brugge 1277 (Drap. I, 352, 22) *ende hies verwonne warde* ; Gent 1365 (ib. II, 511, 8) *quiteghescolde anno LXIII°.*

Bij het substantief :

Sterke flexie : dat. pl. Velzeke 1267 (OMO n° 20, p. 388) *bennen den vire paschdaghe iacoppe te velseke* ; Brugge 1277 *met 48 ganghe* (Drap. I, 366, 2 ; 371, 21), 1282 *met 22 drade, ende...* (391, 9), *met 14 drade* ; (392, 9) ; 1284 *naest den 4 Paschendaghe, ende naest den 4 Sinxendaghe, in...* (406, 23) ; 1289 *met 4 ghewande, ende* (473, 21) ; 1303 *met meer comme danne* (536, 17), *met viere ghetauwe binden scependoeme* (550, 6) ; Brugge 1325 (Rikelike, p. 19) *es sculdich... van 4 jare van 8 linen lands* ; Ieper 1326 : *van 11 sticke houts* (544, 14), *van 31 sticke cromwerchs* (673, 11), *van 4 vuerine houte* (830, 14), *van 99 zacke calcs* (833, 20, maar 834, 24 *van 36 zacken calcs*), *van 9.500 zeighelkine* (835, 26), *van 7 clinclotele* (836, 18), *van 642 berde* (839, 20) ; Gent 1288 *ten vier ommeganghe* (Gent Stadsf. 393, 18), 1305 *up elken van den persoene vorseit* (Veete 656, 20), *van denwelken persoene die te rechte quamen* (ib. 30) ; —

Zwakke flexie : Brugge 1264 (OMO 375, n° 12) r. 26 : *int jaer ons here almen scrivet* ; Ieper. 1326 *van 15 kerre erden* (831, 8) ; Brugge 1303 *twe cnape die moeghen* (Drap. I 534, 10) ; Brugge 1325 (Rikelike, p. 89) *7 osse* ; —

N o m i n a op *-en* : Brugge 1289 *die deke ende* (sing., Drap. I 445, 28), *die deike die „decanus”* (446, 6), 1305 *ender* (= ende er) *gheen teke in gheleid es* (534, 20), 1303 *dat men cuerlake breede jof langhede* (538, 19); —

Bij adnominale woorden : Brugge 1277 *bute sine huus* (Drap. I 358, 2), *van den langhen wulleblawe pijfelaers* (377, 19), *van den yverwede pleinen lakenen* (440, 11), 1284 *van den Ardenburgsche lakene* (440, 19), 1294 *enich van den ghesworne sticken* (494, 25); Brugge 1325 *bi mine knape* (Rikelike p. 16), *te sine cledren* (p. 126); Ieper 1325 *van 32 witte lakenen* (490, 29), *van 5 quade saergen* (606, 26), *van 4 vuerine hout* (830, 14), *van 25 witte taitsen* (831, 17), *van 31 wulghine cortelinghen* (836, 1), *van 2 vuerine nor-dersche cortelinghe* (5), *van 100 grote middelnaghelen* (16), *van 35 clene wracnaghelen* (33), *van 13 grote vuerinen hout* (840, 15), *van ere ekine sparre* (872, 31); Gent 1306 *met hervachteghe lieden* (Veete 668, 30), 1361 *bi sine goeden dancke ende vrijen wille* (Drap. II, 479, 14), *mids velen sconen ende goede redenen* (499, 12); enz. : het aantal dezer voorbeelden is gemakkelijk te vermeerderen.

Het materiaal uit **B r a b a n t**.

Werkwoorden : **I n f.** : 1370 St. Katelijne-Lombeek : *sal behouden ende ghebruke, hi ende syn oer* (Martens, p. 122); 1389 Brussel : *dair Claes syn torve op dede wercke had si...* (GE, n° 301 R), *dede torve steke, des hoir-verdroet* (ib.);

P a r t. p e r f. : Assche 1299 *vergoude tsine* (OO, Brussel, Ter Kisten B 1452); Mechelen 5-1-1289 *so hebwire... onse... seghelen ane ghehange dese lettere was...* (Vers. Med. K. VI. Ac., 1942, p. 134); Hertogin van Brabant 1402 *alle argelist in allen punten voirs. uutgesceide. Gegeven...* (Martens, p. 27);

P r a e t. p l u r. : Leeuw St.-Pieters 1302 *ware dat sake...*

datter tue storue soe sout (O. O. Brussel, Ch. Infirm. H 269, 1), Brussel 1352 *op dien eet die si daden doe si scepen worde, ende...* (Martens, p. 96);

Substantief : 1298 Assche *in den jare ons Hyere m^occ^o...* (Mnl. Leerboek, p. 218), 1299 *int jaer ons hiere m^occ^o...* (OO Brussel B 1452 Ter Kisten);

Adnominale woorden : 1298 Assche *in gheriede ghelde* (zie boven), 1302 Leeuw *gescijt in de jare ons heren* (OO Ch. St. Jean 40), 1307 *van desen selue lande* (K. A. 7016), 1326 Anderlecht *van ene bemdekenne* (ib. 144), 1402 Hertogin van Brabant : *in onse lande van Brabant* (Martens, p. 25), 1393 Brussel : *tot eene daghe te leveren* (Usuriers, n° 194), *der voregenoemde Baten* (n° 115).

Laten we thans tot de bespreking van dit materiaal overgaan.

Aan de accuratesse der uitgaaf van de in druk verschenen bronnen valt niet te twijfelen : ik weet het uit ervaring ; bovendien brengt ons het onderzoek van verscheiden bronnen tot hetzelfde resultaat, wat ook een waarborg is.

Gevallen van apocope der *-n* komen dus vooral in oorkonden uit West-Vlaanderen voor, minder in Oost-Vlaanderen, in Brabant zeer weinig... In de door P. DE VROEDE uitgegeven Mechelse oorkonden voor 1300 (een dertigtal, *Versl. Med. K. Vl. Ac.*, 1942) zijn (op één hierboven vermeld geval na) geen vormen met apocope van *-n* of *-e* te lezen ; evenmin in de, weliswaar op minder betrouwbare wijze door F. PRIMS gepubliceerde Antwerpse documenten (*ib.*, 1933).

Bij de werkwoordelijke vormen tellen we 16 gevallen van apocope in Vlaanderen, en 8 in Brabant. In West- en Oost-Vlaanderen zijn er echter ook vele gevallen van onverbogen adjectief en substantief, d. w. z. zonder *-n*.

Dit wegblijven der *-n* is wel niet fonetisch. In dezelfde tijd immers dient *-n* als pluralisteken bij de zgn. vocalische stammen in de plaats van *-e*. De spraakkunsten van VAN HELTEN en FRANCK bieden in dit opzicht een verward beeld omdat de schrijvers van letterkundige documenten zijn uitgegaan. Een door mij ingesteld uitvoerig onderzoek over oorkonden heeft uitgewezen dat de pluralisvorming op *-n* reeds in de 13de eeuw in West-Vlaanderen begint en zich hoe langer hoe meer aldaar verbreidt. Oost-Vlaanderen blijft aan die beweging niet vreemd, terwijl in Brabant in de 14de eeuw slechts zelden enige sporen er van te bekennen zijn en in de 15de eeuw het meervoud op *-n* er nog niet veel voorkomt, zeker niet in dezelfde mate als in Vlaanderen : pluralis op *-e* is er nog zeer gewoon (1). Men zou dan in Vlaanderen de *-n* bij de meervoudsvorming (*-e > -en*) niet gaan gebruiken als de articulatie er van zwakker werd en hij daardoor op het punt zou gestaan hebben te verdwijnen.

Enkele voorbeelden van pluralis op *-n* : a) mannelijke nomina Brugge 1284 *peneghen*, 1294 *honden*, eind 13de e. : *daghen*, 1322 *commen*, *apostelen*, 1325 *peneghen*, Brugge 1325 (Rikelike) *capoenen*, *zacken*, *daghen*, Ieper 1325 *lepelen*, *garsoenen*, *stenen*, *tunen*, *brieven*, *daghen*, *waghenen*, *lieden*, Gent 1278 *peneghen*, 1288 *lieden*, 1306 *vrienden*, 1357 *jaermaercten* ; b) onz. : Brugge 1287 *pawelioenen*, 1303 *cledren*, 1322 *ghetauwen*, 1329 *kinderen*, Brugge 1325 (Rikelike) *scapen*, *ymeten*, Ieper 1325 *lakenen*, *kinderen*, *scepen*, *closteren*, *paerden*, *presenten*, *berden*, *veinsteren*, Gent 1353 *cornieren*, 1360 *verkinen*, 1366 *ponden*.

Bovendien is een syncope der *-e* in de klankgroep *nen* niet mogelijk als de slot-*n* niet uitgesproken was : men

(1) Materiaal en verantwoording in mijn *Middelnederlandse Spraakkunst*, I : Vormleer, § 14, welke, naar ik hoop, eind 1948 verschijnt (Antwerpen, De Sikkel).

moet zich voorstellen *scepenen* > *scepen* > *scepen*, zo in : 1263 *scepen van den vrien* (OMO n° 9, p. 369 r. 3 ; n° 10 p. 371 r. 2), 1264 *id.* (ib. n° 11 p. 373 r. 3), 1264 *vrie scepen van den bruxen ambochte* (ib. n° 12 p. 374 r. 2), 1266 *bi scepen van brucghe* (377, n° 14), 1266 *vore scepen van* (378, r. 17), enz. Aldus ook 1325 *van verleden tiden* (uit *verleden-n*), *ten versworen Maendach* (Rikelike, p. 5 en 130).

Het besluit is dan wel : de slot-*n* werd wel uitgesproken.

In de lijsten hierboven zijn er adjectieven zonder -*n*. Men kan ze bezwaarlijk als analogie verklaren naar het substantief, daar dit wel met -*n* verbogen wordt, — of men zou ze samen met het substantief als een eenheid in de nominatiefvorm moeten opvatten. Men kan er de sandhi voor aansprakelijk maken : *van vulle wine* vgl. *so hebbe wi*, *van 5 quade saergen* vgl. *so ghelde si*, maar en zijn andere gevallen waar de afwezigheid zich niet zo makkelijk door sandhi laat verklaren. Veiliger is de *n*-loze vormen bij alle soorten van bijvoeglijke woorden, samen met de *r*-loze vormen enz., als gevallen van deflexie, hier buiten beschouwing te laten.

Er zijn echter ook substantieven die bijv. in de dat. plur. de -*n* missen : *van 4 jare*, *van den persoene*, enz. (zie boven).

Ik vermoed dat we hier voor hypercorrecte, of zo men wil, archaïserende spellingen staan : de pluralis op -*n* greep om zich in West-Vlaanderen en er ontstond een verhouding : (oud) -*e* : (nieuw) -*en*. Vandaar dat wie „goed” (1) wil schrijven, de oude -*e* gaat gebruiken i. pl. v. de nieuwe -*en*. Dat gebeurt in de dat. plur. der vocalische stammen. We moeten daarom nagaan of er ook substantieven met oude normale plur. op -*en* (de zwakke klasse dus) nu met

(1) Vgl. G. KLOEKE in *Tijdschr. Ned. Taal- en Letterk.* (Leiden), 43, p. 169 vv.

plur. op *-e* voorkomen, en ja, enkele voorbeelden treft men hierboven aan : Ieper *van 15 kerre*, Brugge 1303 *twe cnape*, 1325 *7 osse*.

Maar bij de nieuwe gewoonte *-en* voor *-e* te gaan gebruiken kan men wel in zijn voortvarendheid ook *-en* elders dan in de pluralis schrijven. Zo leest men paragogische *-n* niet alleen in de dat. sing. Ieper 701, *17 van 1 daghen*, 836, *19 van enen nieuwen sloten ende van 1 andren slote*, 2 : *van enen stofhouten*, maar ook in de nom. sing. 1277 *dar moet mar 1 leerknepen sijn* (Drap. I, 384, 7), en voorts bij adj. 1269 Brugge *twe ymete lands legghenden binder vorseider prochie* (OMO p. 400, n° 27, r. 11 ; of een streepje te veel boven de *e*?), en werkwoorden : 1267 Brugge *doen tauerstanen* (voluit in hs., OMO p. 382, n° 17, r. 3), Gent 1275 *die ic ier voeren ghe noemt ebben* (Stadsarch. Gent, n° 33 = Le Baron JEAN BÉTHUNE, *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand*, p. 28 ; voluit in hs.), Brugge 1303 *hie ne duersten hem claersen* (Drap. I, 548, 7), 1339 *weder te ghevenen* (568, 19 ; of heeft het hs. *te ghevene*?), Zomergem 1277 *ware sculdech warant te sinen van deser Renten* (OO Brugge St. Jans 64).

Bij de beoordeling der mnl. toestanden moet men dus de verhoudingen der vormen tot elkaar steeds in het oog houden.

Dat de *-n* zou verdwijnen in een tijd als hij juist gebruikt wordt als pluralis-teken is onbegrijpelijk : dat is het geval in Vlaanderen in de 13de en 14de eeuw. In Brabant is de pluralis op *-n* vrij wat jonger : zeer sporadisch in de tweede helft der 14de eeuw, nog zeldzaam in de hele 15de eeuw.

Blijkens de kaart van Mej. HOL (*l. c.*, tussen p. 240 en 241) is de apocope der *n* thans volledig en vast (buiten het hier niet onderzochte Holland) in Brabant (afgescheiden van enkele *n*-enclaves en een gebied ten Westen van de-

Zenne). Naar mijn vermoeden is die *n*-apocope hier vrij jong.

Gesteld dat de *n*-apocope van Brabant is uitgegaan, dan moet chronologisch de *-e* eerst verdwijnen : *zoone* > *zoon*, anders was *zonen* > *zone* ook *zoon* moeten worden. Brabant kent de apocope der *-e* ook, Vlaanderen niet, wel integendeel.

De apocope der *-e* moet dus ouder zijn en begonnen in de eerste helft der 14de eeuw. Een toestand van vormen met en zonder *-e* naast elkaar moet in de tweede helft der 14de eeuw hebben bestaan, wat o. m. blijkt uit gevallen van *e*-paragoge. Men merke hierbij op, dat geen gevallen van *e*-apocope uit Vlaanderen zijn opgetekend. Uitgangloze naamvals vormen immers als Brugge 1277 *na desen jaer* (Drap. I, 361, 27; vgl. dat. *huus*, ook J. FRANCK : *Altfränk. Gr.*, § 131, 2), *men andward den copman nemmer* (372, 18), *die sijn goed send den ambochtsman* (373, 22), of deflexie-vormen als Ieper 1326 *isent den clerc van Berghen* (841, 19), *lettren van den coninc* (861, 28) behoren anders verklaard te worden.

Apocope van *-e* in Brabant : Brussel 1365 *de oude vroent* (OO, H 10, n° 12, f. 8 r°), 1393 *niet en const betalen* (Usuriers, n° 9), *hi vercocht* (78), *in den ambacht van assch* (= Assche, p. 148), 1389 *knaep* (acc., GE n° 3, 232), *van dien dachmail lants* (n° 5), *in de vroint* (51, 215), *mocht, moist, bracht, const* (passim), *te Meys* (= Meisse, n° 349).

Paragoge van *-e* als reactie hierop : 1381 Brussel-Leuven : *een dachmale lants* (acc., Martens, p. 71), 1389 Brussel : *en derre niet clagen* (= dar „durft”, GE n° 14), *houden den steenwege* (acc., 15), *elken zacke* (acc. 57), *dit oefte* (a. 127), *nam enen steene in sine hant* (226), *d'arme dorpe* (nom., 343), Brussel 1393 : *so waert dit corne te gelde geslagen* (Usuriers, n° 15), Brussel 1393 : *sinen goede* (acc. MARTENS, p. 45), 1348 *dat wi ontjane hebben* (ib. 92), 1378 *wij doene cont* (93).

Vormen met *n*-paragoge heb ik vóór 1400 (de chronologische grens van mijn onderzoek) niet aangetroffen in Brabant.

Oudergem, 2 Juni 1948.
